

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1251529

Cilt: 6 Sayı: 1 Mart 2023

ss. 206-238

Makalenin Geliş

Tarihi

15/02/2023

Makalenin

Kabul Tarihi

16/03/2023

Yayın Tarihi

28/03/2023

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE “PÂK-DÂMEN” İFADESİNE DAİR BAZI TESPİTLER

Bahanur ÖZKAN BAHAR¹

ÖZET

“Etek” bugün zikredildiğinde akla bir kadın giysisini getirmektedir. Eski zamanlarda ise sözcük bugünün aksine hem erkek hem kadınlar için bir dış giysisi ya da kaftan gibi bazı giysilerin bir bölümünü karşılayacak şekilde kullanılmaktadır. Kılık kıyafet dışında sözcük, belden aşağı bölgeyi örtmesinden dolayı iffet, namus, temizlik gibi bazı yan anlamları da ihtiva etmektedir. Sözcük, iffetli, namuslu anlamına gelecek şekilde temiz etek, eteği arı; ya da tersi durumlar için eteği kirli, kirli etek, eğri etek gibi pek çok tabirin doğmasını sağlamıştır. Bugün de güncelliğini yitirmemiş olan temiz etek tabiri benzer şekilde Farsçada pâk-dâmen; Arapçada tahirû'z-zeyl ifadeleri ile karşılanmaktadır. Çalışmanın konusunu ise temiz etek ifadesinin Farsça karşılığı olan pâk-dâmen oluşturmaktadır. Klasik Türk şiiri metinlerinde iffetli, namuslu anlamları için Türkçe temiz etek ifadesinin yerine pâk-dâmenin tercih edildiği; bu ifadenin çok farklı metinlerde çok farklı tipleri tanımlamak için kullanıldığı müşahede edilmiştir.

Pâk-dâmen kullanımının çalışma konusu olarak tercih edilmesindeki ilk sebep Türkçe ya da Arapça karşılıklarına göre belirgin şekilde metinlerde çok daha yaygın kullanılmasıdır. Bir diğer sebep ise pâk-dâmen tabirinin din adamları, devlet adamları, mesnevi kahramanları ya da gazellerdeki sevgiliyi anlatmak başta olmak

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Burdur Mehmet Akif Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD., bahanurozkan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1574-2694

üzere çok çeşitli tipleri tanımlamak için tercih edilmesidir. Bazı manzumelerde ise kadın ya da erkek ayırt etmeksizin pâk-dâmen olmanın ehemmiyetine dikkat çekilmiş ve kişinin böyle bir sevgili ya da eş edinmesi tavsiye edilmiştir. Çalışmada bu ifadenin geçtiği tüm manzumelere yer verilmemiş, belli başlı ortaklıklar ihtiva eden örnekler üzerinden ilerlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Klasik Türk şiiri, temiz etek, iffet, namus, pâk-dâmen.

SOME FINDINGS ON THE EXPRESSION OF “PÂK-DÂMEN” IN CLASSICAL POETRY

ABSTRACT

When “skirt” is mentioned today, it brings to mind a woman's clothing. In ancient times, the word unlike today, it is used to meet such as an outer garment or a caftan as a part of clothes for both men and women. Except for the word attire, due to covering to the lower part of the waist, includes some concomitant meanings such as chastity, honor and cleanliness. The word, chaste, clean skirt, dirty skirt, meaning honest; or vice versa, her skirt is dirty, it has led to the birth of many phrases such as dirty skirt, curved skirt. Which is still up to date today the term clean skirt is similarly to Pâk-dâmen in Persian; With tahirü'z-zeyl expressions in Arabicis met. The subject of the study is pâk-dâmen, which is the Persian equivalent of the expression form clean skirt. Turkish clean skirt for chaste, honest meanings in classical Turkish poetry texts pâk-dâmen is preferred instead of the expression; very different variants of this expression in very different texts It has been observed that it is preferred to define.

The first reason why pâk-dâmen is preferred as a study subject is significantly more common in texts than their counterparts in Turkish or Arabic. Another reason is that the term pâk-dâmen is preferred to describe a wide variety of types, especially clergy, statesmen, masnavi heroes or the lover in ghazals. On the other hand in some poems, the importance of being pâk-dâmen regardless of whether it is a woman or a man is pointed out and it is recommended that a person acquire such a lover. In the study, all the poems in which this expression is used are not included, and the examples containing certain partnerships have been progressed.

Keywords: Classical Turkish Potry, clean skirt, chastity, honor, pâk-dâmen.

GİRİŞ

Günümüzde bir kadın giysisi olan etek ya da Farsça karşılığı olan dâmen/dâmân de Klasik Türk şiirinde pek çok defa gerçek, mecaz ya da yan anlamlarıyla kullanılmıştır. Etek, *Kâmûs-ı Türkî*'de belden aşağı inen esvabın

aşağı sarkan kısmı, köşeleri; zeyl, dâmen olarak tanımlanmıştır (Şemsettin Sami, 1989: 69). “Etek” sözcüğü üzerine çalışma yapan Gülden Sağol, Yakut ve Çuvaş lehçeleri hariç tüm Türk lehçelerinde “etek” sözcüğünün bulunduğunu söylemektedir (2012: 258).

Etek/dâmen bugünkü kullanımının aksine Klasik devrin, kadın ve erkekte alternatifsiz, resmî ve sivil giysisidir (Karaköse, 2019: 69). Eski Türklerden Osmanlılara kadar erkeklerin en önemli dış giysilerinden birisi kaftanlardır. Padişah başta olmak üzere devlet erkânının giydiği başlıca giysilerden birisi olan kaftanın gövde ve yen dışında, yere kadar uzanan kısmına da etek denildiği bilinmektedir. Giysi olarak kaftan giyilmesi ya da birine kaftan hediye edilmesi de bir statü ve değer göstergesi olmuştur.

Kaftanın belden aşağı bölümünün bu şekilde anılması hem erkek hem de bir kadın giysisi olması, şekli itibarıyla yan anlam oluşturmaya müsait olması ve örttüğü kısımların erkek ve kadında mahrem bölgeler olmasından mütevellit olsa gerek etek sözcüğü “Klasik edebiyatta şairlere zengin hayaller bahşetmiş ve sayısız sembollere konu olmuştur” (Öztoprak, 2010: 125). Aynı şekilde sözcüğün Farsça karşılığı olan “dâmen” ya da “dâman” da pek çok terkip ve deyim oluşmasını sağlamıştır. “Özellikle bazı kelimeler ile mecazî ve gerçek anlamda birleşik kelimeler kurar. Dâmen-büs (etek öpmek), dâmen-âlûde (eteği bulaşık, iffetsiz) vs. Divân edebiyatında âşığın gözü, inci gibi yaşlarla dolu bir etektir ki, bu inciler, sevgili için yollara saçılır. Ayrıca ufuklarda yer ile gök birleşir ki bu da göğün dâmeni imajını uyandırır” (Pala, 2016:115).

Eteğini tutmak ya da eteğine yapışmak, bir şeyi etek etek dökmek/saçmak, etek dolusu olmak, etek altı etmek, eteğini doldurmak etek sözcüğü ile kurulan deyimlerden bazılarıdır. Klasik Türk şiirinde dâmen tutmak, bûs-dâmen itmek (etek öpmek), dâmenine yüz sürmek, çâk dâmen olmak (eteği yırtılmak), dâmen çekmek (kaçınmak), dâmenini doldurmak, dâmen sürmek, dâmenini elinde/belinde toplamak, dâmen-efşân etmek (eteğini savurmak) şeklinde Farsça karşılığı ile kurulmuş pek çok deyim bulunmaktadır.

Sevgili ve aşk bağlamında dâmen-i aşk (aşkın eteği), dâmen-i dildâr (sevgilinin eteği), dâmen-keş (eteğini toplayan sevgili/yüz vermeyen, nazlanan); devlet adamlarının keremini, ihsanını, iyiliğini, adaletini anlatmak için dâmen-i kerem (kerem eteği), dâmen-i iclâl (ulu, yüce etek), (dâmen-i lutf (lütuf eteği), dâmen-i adalet (adalet eteği); tasavvufî bağlamda dâmen-i melâmet (ayıplanma eteği), dâmen-i pîrân (pirlerin eteği), dâmen-i mürşid (şeyhin eteği), dâmen-i himmet (himmet eteği); çeşitli mekân tasvirleri amaçlı dâmen-i saltanat (saltanat eteği), dâmen-i mülk (ülke/vatan), dâmen-i kûh/kûhsâr (dağ eteği),

dâmen-i sahrâ (çöl eteği), dâmen-i deryâ (deniz eteği), dâmen-i hurşid (güneşin eteği), dâmen-i mâh (ayın eteği) dâmen-i asmân (ufuk), dâmen-i gül (gülün eteği) ya da bazı uzuvlarla birlikte dâmen-i çeşm (göz eteği, göz ucu), dâmen-i dil (gönül eteği) gibi terkipler de Klasik Türk şiirinde sözcüğün kullanım alanının genişliğini örneklemektedir. Sadece Nâbî divanında bile yukarıda zikredilen örneklerin ve gerçek anlamlı kullanımlarının dışında dâmen-i âli-câh, dâmen-i âyîne, dâmen-i baht, dâmen-i berg, dâmen-i dîvâr, dâmen-i eş'âr, dâmen-i endişe, dâmen-i evrâk, dâmen-i felek, dâmen-i ferağ, dâmen-i feryâd, dâmen-i gül, dâmen-i gül-gonca, dâmen-i gonca, dâmen-i hafâ, dâmen-i hâhişgeri, dâmen-i hırman, dâmen-i hilâf vb. pek çok terkinin olduğu görülmektedir (Onur, 2015: 952).

Eteğin belden aşağı bölgeyi örtme işlevinde kullanılmasından dolayı hem kadın hem de erkek için namus anlamını ihtiva ettiği belirtilmiştir (Sağol, 2012: 258). Aynı çalışmada namuslu, iffetli, afif anlamında eteği arı, eteği temiz, eteğini göstermez; iffetsiz anlamında ise eteği pis, etek tutmayan/etek takmayan, eteğine eğri, eteğine çığz gibi tabirlerin kullanıldığı belirtilmiş ve Türkçede etek kelimesiyle oluşturulan deyimlerle, Farsçada dâmen kelimesiyle oluşturulan deyimler arasındaki yakınlığı dikkat çekilmiştir (Sağol, 2012: 260).

Çalışmada ise bu tabirlerden birisi olan pâk-dâmen ifadesi dikkate alınmıştır. Klasik Türk şiirinde iffetli anlamında pâk-dâmen ifadesi başta olmak üzere dâmen-i ismet, bîkr-i pâk-dâmen, pâkize-dâmen, dâmen-i muallâ; namussuz ya da iffetsiz anlamında ter-dâmen, âlûde-dâmen ya da dâmen-âlûde gibi tabirlerin kullanıldığı görülmektedir. Pâk-dâmen ifadesinin zikredilen diğer tabirler ile karşılaştırıldığında metinlerde daha çok yer aldığı müşahede edilmiştir. Yine pâk-dâmen ifadesinin kullanım sıklığı bakımından Farsça muadilleri gibi Türkçe karşılığı olan temiz etek ya da eteği arı gibi tabirleri de dikkat çekici bir şekilde geride bıraktığı tespit edilmiştir.

Pâk-dâmen terkinin karşılığı olan eteği temiz, iffetli gibi ifadeler bugün zikredildiklerinde ya da okunduğunda ilgili kişi ile ilgili kadın tahayyülü uyandırmaktadır. Klasik Türk şiiri metinlerine bakıldığında ise kadının ya da erkeğin iffetinin, temizliğinin, masumiyetinin anlatımında bugünkü durumun aksine herkes için kullanıldığı görülmektedir.

Çalışmada sözcüğün yer aldığı Klasik Türk şiirindeki örnekleri dikkate alınmıştır. Pâk-dâmen ifadesinin kasideler başta olmak üzere çeşitli nazım şekillerinde, din büyüklerini, bazı devlet adamlarını, bazen şeyhleri methetmek için kullanıldığı görülmüş ve çalışmamızda bu tip örnekler için

birer başlık açılmıştır. Aşk mesnevilerinde kahramanlarını tanımlamak için bilhassa iffet timsali olan Hz. Yûsuf için tercih edildiği görülmüş ve bu örnekler de ilgili başlıklarda yer almıştır. Bu ifade en çok Klasik şiirin en önemli tipi olan ancak cinsiyeti tam olarak tespit edilemeyen sevgili için kullanılmış ve bu tür örnekler yer verilmiştir. Bunların dışında şairlerin öğütlerinde bu ifadenin çokça yer teşkil ettiği; kişinin gerek kendisinin gerekse mahbubunun pâk-dâmen olması gerektiği ile ilgili nasihatlerin olduğu görülmüştür.

Pâk-dâmen ifadesinin, *Nazm-ı Dil-ârâ*, *Tuhfe-i Lutfî*, *Tuhfe-i Vehbî* gibi bazı manzum lügatlerde yer aldığı görülmüş, bunlardan birkaçı örnek olarak alınmıştır. *Tuhfe-i Se-Zebân* adını taşıyan Arapça-Farsça-Türkçe manzum sözlükte, Farsça olan ifadenin Arapça karşılıkları olan tâhirü'z-zeyl, afif ve setîr sözcükleri yer almaktadır:

Pâk-dâmen de tâhirü'z-zeyle
Hem o ma'nâyadır 'afif ü setîr (Tuhfe-i Se-zebân Kıt'a, 22/14)

Bir beyitte birkaç sözcüğün diğer dildeki karşılığını veren Vehbî, nâ-dân'ı cahil, ikiyüzlü sufiyi sâlûs, iffet ehli insanları pâk-dâmen, takva sahibi, dindar kimseleri de pârsâ olarak izah etmiştir:

Câhile nâ-dân mürâyî sūfiye sâlûs di
İffet ehli pâk-dâmen ehl-i takvâ pârsâ (Tuhfe-i Vehbî, Kıtâ 1/11)

Din büyükleri için

Belirtildiği üzere pâk-dâmen ifadesinin Klasik Türk şiirinde kullanım alanı son derece geniştir. Bu ifadenin din büyüklerine yazılan methiyelerde onları tanımlamak için başvurulan ifadelerden birisi olduğu görülmüştür. Abdünnâfi İffet Efendi'nin kaside nazım şekli ile tertip ettiği na'tta Hz. Peygamber için ilk dizede pâk-dâmen, ikinci dizede de bu anlamı pekiştirmek için ismet ifadesini kullandığı görülür:

Dâmen-i pâki mukaddesdir gubâr-ı zelleden
Dürc-i bahr-i ismetin nâdide dürr-i ezheri (Abdünnâfi İffet Efendi, K. 3/8)

Temiz eteği hata tozundan arındırılmıştır. Mücevher kutusuna benzeyen masumiyet deryasının nadide, parlak incisidir.

Aşağıdaki beyit Şeyh Hâlid divanındaki bir manzumeden alınmıştır. İlk beyitte yer alan âl-i abâ ifadesinden ve devamındaki dâmâd-ı hazret, bint-i rasûl, Hasan, Hüseyin isimlerinin zikrinden anlaşılan söz konusu manzume ehl-i beyte övgü amacıyla yazılmıştır. Şair, ilk iki beyitte ehl-i beytin âşıklara ve sâliklere rehber olduğundan bahsetmiştir. İkinci beyitte ise akli olan herkesin fırsat var iken onları vesile edinmesi gerektiği söylenir. Çünkü ehl-i beyitten her biri rıza yolunun yıldızı olduğundan yol göstermektedir. Aşağıda yer alan gazelin üçüncü beytinde de hidayete ermek isteyenlere onların temiz eteğinin tutulması tavsiye edilmektedir:

Dâmen-i pâkin tutan buldu hidâyet rütbesin
Bilmiş ol kim onlar oldu muktedâ-yı evliyâ (Şeyh Hâlid, G. 21/3)

Bilmiş ol ki onlar (ehl-i beyt) velilerin rehber edindikleri kimselerdir. Onların temiz eteğine yapışanlar da hidayete erenlerdir.

Aşağıdaki beyit Şeyh Hâlid divanında baştan sona Hz. Ebubekir övgüsünü konu alan bir manzumeden alınmıştır. Şair, Hz. Ebu Bekir'in kendisinin feryadını duyup yardımına yetişmesini dilemektedir. Şayet Hz. Ebu Bekir bu himmeti göstermezse kendisi gibi zavallının onun gibi temiz etek birinin eteğine yapışmasının mümkün olmadığını, söylemektedir:

Sen inâyet eylemezsen yetişip feryâdına
Dâmen-i pâkin ne mümkün tuta ben gibi gedâ (Şeyh Hâlid, G. 23/5)

Sen, benim feryadına yetişerek lütfetmezsen, benim gibi bir dilencinin senin eteğine yapışabilmesi mümkün müdür?

Aynı eserde, İmam-ı Rabbânî için söylenen beyitte, Rabbânî övgüsü yapılırken ilim ve mana sahibi olduğundan, zamanın kutbu ve yol göstericisi olduğu için onun temiz olan eteğine yapışmak gerektiği vurgulanmıştır:

Sâhib-i ilm ü meânî hem oldur kutb-ı Rabbânî
İstersen ola rehnümâ sarıl dâmen-i pâkine (Şeyh Hâlid, G. 23/5)

İlim, mana sahibi, velilerin başı olan Rabbânî'dir ki kendine rehber arıyorsan onun temiz eteğine sarıl.

Şemseddin Sivâsî'nin Attâr'ın *İlâhi-nâmesi*'nden seçtiği yüz bir hikâyenin çevirisi ve hikâyeye eklediği nasihatlerden oluşan, *İbret-nümâ* adını verdiği mesnevisinde Abdülmecîd-i Şîrvânî ile karşılaşmaları ve ona intisap etmesinin anlatıldığı kısımda mürşidi için aşağıdaki beyti söyler. Beyitte yüzünü şeyhinin toprağına sürdüğünü ve temiz eteğine yapıştığını söyler:

Yapışdum dâmen-i pâkine anun
Yüzüm hâk eyledüm hâkine anun

(İbret-nümâ, 4785)

Onun (Abdülmecîd-i Şîrvânî) temiz eteğine yapıştım ve yüzümü toprağına yüzümü sürdüm.

Gülşehri, *Kerâmât-ı Ahî Evrân* mesnevisinde Ahî Evrân'ın methedildiği kısımda onun temiz dinli ve temiz etekli olduğunu söyler. Bir önceki beyitte de Ahî Evrân'ın gönlünü kadın aşkına kaptırmadığını, kimsenin ağzına, yüzüne bakmadığını söylemiştir:

Gönlünü avrat odına yakmadı
Kimsenün agzın yüzüne bakmadı

Akla yâr u nefse düşmen ol-idi
Pâk-dîn ü pâk-dâmen ol-idi

(Kerâmât-ı Ahi Evrân, 17-18)

Gönlünü kadın ateşine yakmamış, kimsenin ağzına yüzüne bakmamıştı. Akli ile dost, nefsi ile düşmandı. Temiz dinli ve iffetliydi.

Klasik Türk şiirinde kaside nazım şeklinin oldukça rağbet gördüğü bilinmektedir. Şairler, başta padişahlar olmak üzere şehzadeler, vezirler, sadrazamlar ve diğer devlet ricaline kasideler sunmuşlardır. Nefî divanında yer alan iki kaside Şeyhülislam Ebûishakzâde Esad Efendi'ye sunulmuştur. Bunun dışında Nefî'nin kıta-i kebirlerinden ilki de mezkûr şeyhülislam hakkındadır. Aşağıdaki beyit Şeyhülislam Ebûishakzâde Esad Efendi için Nefî'nin yazdığı kasidelerin ikincisinden alınmıştır. Fahriye kısmında bulunan beyitte şair kendisinin yeni fikirlerinin Esad Efendi'yi anlatmak için yaraşır, yani ona layık olduğunu düşünmektedir:

Yaraşır dense sevâd-ı hatta bîkr-i fikrime

Pâk-dâmen şâhid-i meh-talat ü müşğîn-nikâb

(Nefî, K. 55/47)

Temiz etekli, misk kokulu, ay yüzlü ve siyah hatlı sevgiliye yeni fikirlerim yaraşır.

Mostarlı Ziyâî'nin mesnevisinde Şeyh San'ân'ın müritlerinden birisi rüyasında Hz. Peygamberi görür. Şeyhinin düştüğü durumu ona anlatır ve peygamberden şeyhi için şefaati ister. Peygamber de o müride kendisinin himmetinin yüce olduğunu, şeyhe himmet etmesini, şeyhin temiz eteğine toz bulaştıysa himmet eliyle silmesini, böylece şeyhinin tevbe ederek kurtulabileceğini söyler:

Dâmen-i pâkine düşdiyse gubâr
Dest-i himmetle sil anı ey yâr (Şeyh-i San'ân Mesnevisi, 1357)

Ey dost. (Şeyhin) temiz eteğine toz düştüyse himmet eliyle onu sil.

Devlet adamları için

Şairler, kasidelerde devlet adamlarını hem yöneticilikleri hem de kişisel özellikleri ile överler. Memduhun mevkiine göre kahramanlığı, adaleti, cömertliği, ilmi, güzel ahlakı da kasideler için birer methiye vesilesi olabilmektedir. Prizrenli Şemî, Sultan Süleyman için yazdığı kasidede onu temiz etekli bir serviye ve dik başlı bir güzele benzetir:

Pâk-dâmen serv bir ser-keş kıyâmet hûbdur
Yüzi ag alnı açık gül bir nigâr-ı meh-cebîn (Şem'î, K. 14/17)

Temiz etekli, iffetli bir servi, dik başlı bir güzeldir. Ay gibi parlak alınlı bir sevgilidir.

Kütahyalı Rahîmî'nin II. Selim için yazdığı kasidede, şair, padişahı rakipten kendisini kurtaran bir güle, o gülü de iffetini koruma bakımından bir sembol olan Yûsuf peygambere benzetmektedir:

Pâk-dâmendür yaka kurtardı dest-i hârdan
N'ola Yûsuf gibi tutsa mülk-i istignâyı gül (Kütahyalı Rahîmî, K. 1/3)

Gül, dikenin elinden yakasını kurtarmış, temiz eteklidir. Yusuf gibi tok gözlülük ülkesini tutsa, buna şaşılır mı?

Kanunî Sultan Süleyman için yazılan bir diğer kasidede Fuzûlî, padişahı tanımlamak için yine pâk-dâmen ifadesine yer vermiştir:

Dâmen-i pâkiyle ol behçet-fezâ-yı mülkdür
Ger cihân bâğında cennet güllerinden var gül (Fuzûlî, K. 8/54)

Dünya bahçesinde cennet güllerine benzer güller var olsa da (o) temiz eteğiyle ülkesinin güzelliğine güzellik katmıştır.

Fuzûlî'nin kendisine kaside sunduğu devlet adamlarından birisi de Bağdat Beylerbeyliği yapmış olan Ayas Paşa'dır. Şairin, methiye türünde yazdığı bu kasidede Ayâs isminin hem paşayı hem de Gazneli Mahmut'un meşhur veziri ya da kölesi olan Ayâs'ı hatırlatacak şekilde kullanıldığı düşünülmektedir:

Bahâr-ı gülşen-i devlet Ayâs-ı pâk-dâmen kim
Vücûdı her halelden pâkdür her aybdan ârî (Fuzûlî, K. 28/22)

Temiz etek Ayâs, devlet gül bahçesinin baharıdır ki vücudu her türlü noksandan arınmış, her türlü ayıptan uzaktır.

Fuzûlî'nin Ayas Paşa methinde yazdığı bir diğer kasideden alınan aşağıdaki beyitte paşayı yine temiz etek olarak anar. Şair, paşayı lider, doğru sözlü, doğru kararlar veren, güzel yüzlü, temiz etekli, beğenilen huy ve tavırların sahibi gibi çeşitli ifadelerle övmektedir:

Ser-firâz ü rast-ahd ü nîk-re'y u hûb-rûy
Dâmen-i pâkize etvâr ü pesendide-hisâl (Fuzûlî, K. 13-5/58)

(Ayas Paşa) Üstün, doğru sözlü, güzel görüşlü, güzel yüzlü, temiz etekli, beğenilen tavır ve iyi huyların sahibidir.

Sehî Bey serv redifli kasidesini Lutfî Paşa övgüsü için kaleme almıştır. Bu kasidenin beşinci beytinde şair Lutfî Paşa'yı eteğine toz konmamış gül gibi bir serviye benzetmektedir:

Serv oldurur ki dâmenine konmaya gubâr
Gül gibi pâk dâmen ola iy nigâr serv (Sehî Bey, K. 30/5)

Serv (sevgili) odur ki eteğine toz konmasın. Ey sevgili, servi gül gibi temiz etek olmalıdır.

Yûsuf peygamber için

Kaynağı Kur'an-ı Kerim ve Tevrat gibi kutsal kitaplara dayanan Yûsuf kıssası Klasik Türk şiirinde en çok işlenen aşk mesnevilerinden birisinin konusu olmuştur. Çok meşhur bu aşk hikâyesinde Züleyhâ Yûsuf'un aşkına çok defa talip olmuştur. Bu vuslat isteklerinin birisi de Züleyhâ'nın odasında geçmektedir. İffetinden ötürü Hz. Yûsuf onun bu talebine yine karşılık vermez ve odayı terk etmek ister. Züleyhâ aşkına karşılık bulamayınca Yûsuf peygamberi arkasından çeker ve böylece Hz. Yûsuf'un gömleği yırtılır. Bu gömleğin ya da giysinin arkadan yırtılması onun iffetinin delili olmuştur. Bundan ötürü yırtık gömlek ya da yırtık etek hem Yûsuf u Züleyha mesnevilerinde hem de bir mazmun olarak Klasik Türk şiirinde oldukça rağbet görmüştür. Aşağıdaki beyitte şair, insanın bir sevgilisi olacaksa Yûsuf peygamber gibi iffetli olması gerektiğini söylemektedir. Bir uyarısı da böyle birine rastlanıldığında elden kaçırmamak için sıkı tutulması gerektiği yönündedir:

Var dâmen-i Yûsuf gibi bir pâk etek tut
Ammâ ki sakın çıkmasın elden anı pek tut (Sünbülzâde Vehbî, G. 25/1)

Yûsuf'un eteği gibi temiz bir etek tut. Amma onu elden çıkmaması için sıkı tut.

Türk edebiyatında kadın ile ilgili yapılan çalışmalarda, konunun, genellikle üç evrede incelendiği görülmektedir. Bu evrelerden ilki İslamiyet öncesi kadını konu almaktadır. İkinci evre ise İslamiyet'in getirdiği şartlar ile kadının değişen sosyal yaşamı bağlamında değerlendirilmektedir (Çetinkaya, 2008: 280). Klasik Türk edebiyatının başlangıcı ve dahi gelişim sürecini doğrudan etkilen bu evrede, metinlere bakıldığında kadına bakış açısının değiştiği ve bu metinlerin kadınla ilgili pek çok olumsuz görüş ihtiva ettiği görülmektedir. Bunlardan birisi de Vizeli Behiştî'ye ait aşağıdaki beyittir. Behiştî, kadınların güzelliklerini muhafaza edemediklerini, cahillerin gözlerine sunduklarını, söyler. Devamındaki dizelerde şair sevgilisine kadınlar gibi olmamasını, Yûsuf gibi pâk-dâmen kalmasını öğütlemektedir:

Dîde-i nâ-dâna hüsnün arza kılma zen gibi
Pâk-dâman ol habîbim Yûsuf-ı Kenân gibi (Behiştî, G. 540/1)

Cahilin gözüne kadın gibi güzelliğini arz etme. Sevgilim, Kenân'ın Yûsuf'u gibi temiz etek ol.

Necâti, pâk-dâmen ifadesini Yûsuf peygamber ile birlikte kullanan, onun iffetine telmih yapan şairlerden birisidir. Sevgilisini güle benzeten şair, onun gül gibi açılmasından korkmaktadır ve ondan Hz. Yûsuf gibi iffetine sahip çıkmasını istemektedir:

Hâşe li'llâh çâk-dâmen olasin sen gül gibi
Yûsuf-ı gül-pîrehensin pâk-dâmen gül gibi (Necâti Bey, G. 587/1)

Sen gül gibi yırtık etekli olmazsın, Allah göstermesin. Sen Yûsuf'un gül gömleği gibi bir temiz eteksin.

Refdî, aşağıdaki beyitte parlaklığı bakımından güneş ışığına benzettiği sevgilisine seslenir ve onun Yûsuf peygamber gibi iffetli olduğundan bahseder. Yûsuf peygamber kadar iffetli birini insanoğlu nasıl bir daha görememiş ise güzellik ülkesinde de sevgilinin bir benzerine rastlamak mümkün değildir:

Yûsufâsâ pâk-dâmensin eyâ hürşîd-fer
Mısr-ı hüsn içre nazîrûn görmemiş çeşm-i beşer (Refdî, Mûs. 4/2)

Ey güneş gibi parlak sevgili. Yûsuf gibi temiz eteksin. İnsanoğlunun gözleri, güzellik ülkesinde senin bir benzerini görmüş değildir.

Hamdullah Hamdî'nin mesnevilerinden olan Yûsuf u Züleyhâ'da, Züleyhâ Yûsuf peygamberi bir odaya kilitler ve vuslatını talep eder. Kilitli kapıların Allah'ın emriyle açılması üzerine Hz. Yûsuf odadan çıkmak üzere kapıya yönelir. Tam bu esnada ona yetişen Züleyhâ gömleğinden onu çeker ve gömleğinin bir parçası yırtılarak elinde kalır. Hz. Yûsuf için pâk-dâmen ifadesini kullanıldığı aşağıdaki beyitte Hz. Yûsuf'un bu olaydan duymuş olduğu üzüntü anlatılır:

Çâk olundı diyü o dâmen-i pâk
Âh idüp eyledi yakasını çâk (Hamdî, Yûsuf u Züleyhâ, 4513)

O, temiz eteği yırtıldı diye ah ederek yakasını yırttı.

Çâkerî, Yûsuf u Züleyhâ adlı mesnevinin bazı kısımlarını mesnevi kahramanlarının ağzından aktarmıştır. Züleyhâ, aşkını dâyesine anlatırken aşağıdaki beyti söyler. Hz. Yûsuf kendisine teslim olmadığı için yakasını yırtarsa kendisinin mazur görülmesini ister:

Kılırsam n'ola cânım yakasın çâk
Elüme girmede ol dâmeni pâk

(Çâkerî, Yûsuf u Züleyhâ, 2076)

*Ey canım. O eteği temiz elime geçmediği için onun yakasını yırtarsam buna
şaşılır mı?*

Fuzûlî'nin gül redifli kasidesinde gülün henüz açılmamış gonca hâlini ve sonrasını Yûsuf peygambere teşbih ederek anlatır. Hz. Yûsuf, Züleyhâ'nın odasına girdiğinde eteği yırtılmamış, açılmamış bir goncadır. Ancak Züleyhâ'nın odasından çıkarken Züleyhâ onun eteğini yırtmıştır. Şair, doğal olarak gerçekleşmiş olan gülün açılması hadisesini bu hikâyeye telmihte bulunarak aktarmıştır:

San Züleyhâ halvetidir gonca-i der-beste kim
Çıkdı andan dâmen-i çâkiyle Yusuf-vâr gül

(Fuzûlî, K. 8/9)

*Gül, sanki Züleyhâ'nın odasında bağlanmış bir gonca iken, yırtık eteğiyle Yusuf
gibi oradan çıktı.*

Diğer aşk kahramanları için

Klasik Türk şiirinde Yûsuf peygamber güzellik ve iffet timsali olarak yer almaktadır. Pâk-dâmen ifadesi metinlerde Hz. Yûsuf'un iffetini tanımlamak için kullanılmıştır. Bununla birlikte mesnevilerdeki kahramanlar için de bu ifadenin kullanıldığı örneklere rastlanmıştır. Yûsuf u Züleyhâ mesnevilerinde, Züleyhâ âşık olan taraf olarak büyük bir role sahiptir. Hz. Yûsuf'a âşık olduğu esnada evli olmasından ötürü Mısırlı kadınlar tarafından iffetsizlikle suçlanır. Züleyhâ, Yûsuf'a olan aşkıdan dolayı malı, mülkü hatta namusunu gözden çıkarmıştır. Mesnevilerde ise Züleyhâ iffetsiz, şehvet düşkününü bir kadın olarak değil çok büyük bir aşka düşmüş mazur bir kadın olarak ele alınır. Diyarbakırlı Ahmedî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sından alınan beyitte Züleyhâ son derece iffetli bir şekilde karşımıza çıkar ve pâk-dâmen ifadesinin onun için kullanıldığı görülür. Anlamı güçlendirmek amacıyla şair, bakire, sadıka, ırzı bütün gibi bazı sıfatları daha sıralar:

Bâkiredür pâk-dâmen ol hâtûn

Sâdıkadur kâmile ırzı bütün (Diyarbakırlı Ahmedî, Yûsuf u Züleyhâ, 1779)

Züleyhâ, Yûsuf ile tanışmadan önce rüyasında gördüğü birine âşık olur. Bu kişi ona Mısır azizi olduğunu söyler. Züleyhâ durumu anlattığında babası, onu

Mısır azizi ile evlendirmek ister. Bunun için bir ulak ve çeşitli hediyelerle ile azize haber gönderir. Ulak, babasının ağzından Züleyhâ ile ilgili bazı şeyler söyler. Bunlardan birisi de Züleyhâ'nın azize layık pâk-dâmen bir kızı olduğudur:

Benüm bir pâk dâmen duhterüm var
Sana lâ'ik mutahhar gevherüm var (Çâkerî, Yûsuf u Züleyhâ, 1018)

Aşağıdaki beyit, Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn mesnevisinde, bahar zamanı, Leylâ'nın arkadaşları ile gülistan seyrine çıkmasının anlatıldığı kısımdan alınmıştır. Leylâ ve birlikte seyre çıktığı kızlar için bîkr-i pâk-dâmân ifadesine yer verildiği görülür:

Ol bir niçe bîkr-i pâk-dâmân
Hem-râh olup oldılar hırâmân (Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn, 1345)

O temiz etekli bakire kızlar birbirlerine yoldaş olup salınmaya başladılar.

Celîlî, Husrev u Şîrîn mesnevisinde Husrev ve Ferhâd'ın karşılıklı konuşmalarına, münazaralarına yer vermiştir. Bu kısımda bulunan beyitler, ilk dize Husrev'in ağzından sorulan bir soru, diğer dize ise Ferhad'ın bu sorulara verdiği yanıtlar şeklinde oluşturulmuştur. Örnek olarak alınan beyitte Husrev, Şîrîn eline geçerse yani Ferhad'a yâr olursa ne yapacağını sorar. Ferhâd ise o temiz etekli sevgili ele girerse sevinçten yakasını yırtacağını söyler:

Didi girse ele ol dâmen-i pâk
Eyitdi şevkden idem yakam çâk (Celîlî, Husrev u Şîrîn, 1454)

(Husrev) o temiz etek ele girerse diye sordu, (Ferhâd) mutluluktan yakasını yırtacağını söyledi.

Lârendeli Hamdî, Leylâ vü Mecnûn mesnevisinde Leylâ için pâk-dâmen ifadesini dört kez kullanmıştır. Bu kullanımlardan birisi örnek olarak alınmıştır:

Görünürsin gözüme her zamân sen
Dahı nev-gonca gibi pâk dâmen (Lârendeli Hamdî, Leylâ vü Mecnûn, 3524)

Sen gözüme her zaman açmamış bir gül gibi temiz etek görünürsün.

Kadınlar için

Şemseddîn-i Sivâsî, İbretnümâ adlı mesnevisinde, her görenin kendisine âşık olduğu ve görür görmez vuslatına talip olduğu dünyalar güzeli bir kadının hikâyesini anlatır. Şairin, hikâyesindeki bu iffetli kadını anlatmak için pâkize-dâmen ifadesini kullandığı görülür: Hikâyet-i İbtîlâ-yı Ân Bânû-yı Pâkize-dâmen Bâ Merdân-ı Âlûdegân-ı Şehvet ü Mübtelâ-şûden-i İşân u Necât-ı Ân Bi-Berekâtı Terk-i Şehvet (Çöm, 2007:41). Mesnevideki bu hikâyede, iffet sahibi kadın namusunu korumak için çeşitli badireler atlattıktan sonra bir Arap'ın evinde kalmaya başlar. Bu adam önce vuslatına talip olmuş ancak kadının sözleri karşısında, kendisini kardeş kabul etmiş ve ona iyilikte bulunmuştur. Arap'ın evinde bir de zenci kölesi bulunmaktadır. Bu köle de diğer erkekler gibi görür görmez kadına âşık olur ve vuslatını talep eder. Aşkına karşılık bulamayınca ev sahibinin bebeğini öldürür ve kanlı gömleğini iffet sahibi kadının yatağının altına saklar. Bu durumu gören Arap daha önce kendisinin de âşık olduğu ama namusundan dolayı kendisine teslim olmayan kadına ey pâk-dâmen diyerek seslenir:

Gönül göziyle bak ey pâk-dâmen
Bana bu denlü ihsân idesin sen

(İbretnümâ, 629)

Ey temiz etek bana gönül gözüyle bak. Bunca iyiliğe karşı bana bunu nasıl edersin?

Yine aynı mesnevide tersi tutum ve davranış içeresinde olanlar da ıslak etekli manasında ter-dâmen şeklinde tanımlanmıştır. Namusunu korumak için çok zor bir durumda kalan kadına, Allah'tan gelen nidada iffetini koruması, ıslak etekli olmaması ferman edilmiştir:

Gelür ol dem ana fermân-ı âlî
Sakın ter-dâmen olma sakla kâli

(İbretnümâ, 2614)

O anda yüce ferman geldi ve “kendini ıslak etekli olmaktan sakla”, dedi.

Çâkerî, Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinin son kısmını iman edenler için bazı öğütlere ayırmıştır. Bu öğütlerden bazıları evlilik ile alakalıdır. Kişinin zinaya meyletmemesi için evlenmesi, bunun için de güzelliğe değil iffete bakılması lazım geldiği, temiz etek bir hanım seçilmesi gerektiği vurgulanmıştır:

Ne hâcet hûb olmak sîret-i zen
Yiter ancak ki ola pâk-dâmen
4088)

(Çâkerî, Yûsuf u Züleyhâ,

Kadının yüzünün güzel olmasına gerek yoktur; temiz etek olması kâfidir.

Klasik Türk şiirinde önceki dönemlere göre kadına bakış açısının değiştiği ve kadınlarla ilgili bazı olumsuz görüşlerin aktarıldığı bilinmektedir. Bu görüşlerden birisi de Nev'î-zâde Atâyî'nin Sohbetü'l-Ebkâr adlı eserinde geçmektedir. Kadınların zevk düşkünü olduğu, temiz etek geçinen aptallar olduğu, söylenmektedir:

Zen ki zevkinden anın âgehdîr
Pâk-dâmen geçinen eblehdîr

(Sohbetü'l-Ebkâr, 2611)

Yalnızca zevkini bilen, nefsinin isteğini yapan kadınlar temiz etekli/ehl-i namus geçinen aptallardır.

Sevgili için

Klasik Türk şiirinde pâk-dâmen ifadesinin geçtiği manzumelerde en çok sevgili tipi için kullanıldığı müşahede edilmiştir. Gelenekteki sevgili tipinin kadın ya da erkek olduğu tam olarak tespit edilememektedir. Kadın için mi erkek için mi söylendiği belli olmayan ifadeler bu başlık altında ele alınmıştır. Aşağıdaki beyitte şair, iffetsiz kişilerin aşk vadisini kirlettiklerinden dert yanmaktadır. Mecnûn vadisi adını verdiği bu yer temiz etekliler tarafından temiz kalarak geçilemeyecek haldedir:

Gil-âlûd eylemiş âmed-şud-i ter-dâmenân şimdi
Geçilmez pâk-dâmen vâdî-i Mecnûn çepellenmiş

(Beliğ Mehmet Emîn, G. 116/4)

Islak etekliler gelip giderek Mecnûn vadisini çamura bulaştırıp kirletmişlerdir. (Burası) temiz etekle geçilemez.

Aşağıdaki beyitte şair bir temiz etek sevgiliye kavuşamamıştır. Bu saadetin kendisine ne zaman nasip olacağını bilememektedir. Çokça bir zaman bu halde kalmış olmasından, kendisine, bu mutluluğun ancak ölünce mi nasip olacağını merak etmektedir:

Hak olıcak ola mı ki bir pâk-dâmenün
Pâk dâmenine yapışa kala gubârimuz
96/4)

(Üsküplü İshâk Çelebi, G.

Bir temiz etekliye ulaşmak ölünce mi nasip olacak? (Belki) ölünce toprağımız bir temiz eteğe yapışır kalır.

Bir bahçe meclisinin tasvir edildiği beyitte şair, orada bulunan herkesle içme hevesinde olduğunu anlatmaktadır. Temiz etekli ya da yakası yırtık olması âşığın içme arzusunda bir değişikliğe sebebiyet vermeyecektir:

İçelüm bezm-i çemende gül-i handânlar ile
Pâk-dâmenler ile çâk-giribanlar ile
239/1)

(Üsküplü İshâk Çelebi, G.

Çemen meclisinde gülen güllerle, temiz eteklerle ve yakasını yırtmışlarla içelim.

Şairler temiz etek olma yani iffetli olma hâlini genellikle gülün açılmamış hali olan gonca ile özdeşirmişlerdir. Gülün goncalıktan çıkıp gül olma halini ise iffetsizlik olarak kabul etmişlerdir. Celîlî, sevgilisini rakiplerin olduğu bir mecliste gonca gibi açılmaması için ikaz etmektedir. Taze bir güle benzeyen sevgilisi temiz etek, rakipler de temiz olmadıkları için kendisini onlardan sakınmalıdır:

Goncaveş zinhâr açılma meclis-i agyârda
Ey gül-i ter pâk-dâmensin şakın nâ-pâkdan

(Celîlî, G. 300/3)

Ey taze gül gibi olan sevgili, temiz etek olduğun için kirli olandan sakın. Rakiplerin meclisinde sakın gonca gibi açılma

Şair, temiz etek sevgilisinin kendisine geleceğini bilmektedir. Hazırlık yapması için gözyaşlarına seslenir ki onlar sevgilinin geçeceği yolları yıkayacaktır. Sevgilinin ne zaman geleceğini tam bilemediğinden temkinli bir hâlde yolunu gözlemektedir:

Ey eşk yolların sula ol pâk-dâmenün
Kıl cüst ü cû ki rûh-ı revânım kaçan gelür
G.449/7)

(Gelibolulu Mustafa Âlî,

Ey gözyaşım, o temiz etek sevgilinin yollarını sula. Araştırıp sorarak sevgilimin ne zaman geleceğini öğren.

Klasik Türk şiirinde sevgili, gerçek âşığına yani şaire göstermediği ilgiyi, sevgiyi, merhameti rakiplere göstermekten imtina etmez. Bu şiir geleneğinde rakip için kullanılan benzetmeliklerden birisi de dikendir. Güle, bülbülden daha yakın olması ve her an maşuk ile birlikte olma imtiyazına sahip olmasından dolayı dikene benzetilen rakip genellikle âşığın kendisinden şiddetle rahatsız olduğu bir tiptir. Aşağıdaki beyitte ise farklı bir durum söz konusudur. Şair, gülün diken ile oturup kalkmasından rahatsız olmadığını beyan eder zira sevgilisi temiz etek olduğundan iffetini muhafaza edecek kendisini rakibe teslim etmeyecektir:

Gülüp açılsa her hâra ne gam kim ol gül-i ra'nâ
Egerçi hâr ile hemdemdür ammâ pâk-dâmendür (Bağdatlı Rûhî, G. 364/3)

O gül gibi güzel sevgili her dikene açılrsa da gam değildir zira her ne kadar dikenle oturup kalksa da temiz etektir.

Tam tersi bir anlam ihtiva eden diğer bir beyitte ise şair, sevgilisini rakipten uzak durması gerektiği için ikaz eder. Sevgili pâk-dâmen'dir, rakip ise şeytan yaratılışlıdır. Şair, sevgilisinin rakip tarafından kandırılıp, kendisi gibi hakir bir hâle düşürmesinden endişe etmektedir. Bu bakımdan rakipten uzak durmakta fayda vardır:

Yakın olma amân agyâre cânâ pâk-dâmensin
Seni ızlâl ider şeytân-meşrebdür ırag olsun (Bolulu Mehmed Hanif Divânı, G. 90/4)

Ey sevgili! Aman rakiplere yakın olma çünkü temiz eteksin. Seni, şeytan yaratılışı ile kirletir. Uzak olsun.

Bağdatlı Rûhî sevgilisinin temiz etek olduğundan emindir, ancak eteği rakibin eline geçtiği için endişelenmektedir. Sevgili temiz etek bir taze gül gibi olsa da düşüp kalktığı rakip kendisi gibi temiz değildir:

Bir gül-i tersin ki girmiş hâr eline dâmenün
Pâk-dâmensin sen ammâ hem-nişînün bî-temiz (Bağdatlı Rûhî, G. 450/6)

Taze bir gülsün ki eteğin dikenin eline geçmiştir. Sen temiz eteksin ama düşüp kaktığın diken temiz değildir.

Temiz etek sevgili bulma nasibine kavuşan şair, kendisi gibi konuşan bir papağan olamayacağını iddia eder. Sevgilisine benzer bir temiz etekli gülün de cihana gelip gelmeyeceğini merak etmektedir:

Benüm gönlüm gibi âyâ olur mı bülbül-i gûyâ
Gelür mi sana benzer yâ aceb bir pâk-dâmen gül (Hayretî, G. 333/4)

Ey sevgili. Benim gönlüm gibi konuşabilen bir papağan olur mu? Acaba sana benzeyen temiz etek bir gül gelir mi?

Bir diğer beyitte ise şair bir yanılgısından bahsetmektedir. Şair, sevgilisini temiz etek, güzel bir efendi sanmaktadır ama neticede sevgilinin gözü dışarda, hoş salınan bir servi olduğunu anlamış olmaktan dolayı hayıflanmaktadır:

Ben seni bir pâk-dâmen beg güzel şanurdum âh
Başı taşra serv-i hoş-reftâr imişsin anladum (Hayretî, G. 407/4)

Ben seni temiz etek bir güzel zannedirdim. Ah ki senin gözü dışarda, hoş salınan bir servi olduğunu, anladım.

Sebk-i Hindî temsilcisi olan şairlerden sayılan Nailî, duruma farklı bir açıdan bakmaktadır. Genellikle sevgili temiz etek bile olsa rakipler öyle olmadığı için sevgililer, âşıkları tarafından ikaz edilmektedir. Nailî ise temiz etek sevgilisini kendisinden sakınması için uyarır. Temiz etek olduğu için âşıktan bulaşacak tozdan, ateşe benzeyen mizaca sahip olduğu için de âşığın gözlerinden akıtacağı yaşlarından kendisini muhafaza etmelidir:

Pâk-dâmen bir gül-i tersün gubârumdan sakın
Şu'lesün âb-ı dü-çeşm-i eşk-bârumdan sakın (Nailî, G. 246)

Temiz etek, taze bir gülsün. (Bundan dolayı) tozumdan sakın. Alev oluşun için gözlerimden akıtığım yaşlardan sakın.

Maşukun her türlü eziyetine tahammül göstermek âşıklığın gereklerindedir. Sehî Bey, naz servisine benzettiği sevgilisi, eziyetin derecesini artırıp cevri kılıcı

ile bağrını delse bile buna rıza göstereceğini söylemektedir. Her hâlükârda sevgilinin temiz eteğine yapışmıştır ve onu bırakması imkân dâhilinde değildir:

Tig-i cevri ile delersen bağrunı iy serv-i nâz
Dâmen-i pâkûn Sehî elden komaz ne ihtimal (Sehî, G. 154/5)

Ey nazlı sevgili! Eziyet kılıcı ile bağrımı delsen bile Sehî'nin senin temiz eteğini bırakmasına imkân yoktur.

Tedirgin âşıklardan birisi olan Bosnalı Sâbit de aşağıdaki beyti söylemiştir. Murdar rakip o denli kire, pislige bulaşmıştır ki eli değerse şairin temiz etek sevgilisini de kirletecektir:

Eli değerse bu âlûdelûkle ey Sâbit
O pâk-dâmeni murdârlar rakib-i pelid (Bosnalı Sâbit, G. 62/5)

Ey Sâbit. Bu kadar pislige bulaşmış olan murdar rakibin eli temiz etek sevgiliye bulaşır ise onu da kirletir.

şairler, sevgililerini nazenin olarak gördüklerinden onlara yaklaşmaktan imtina ederler. Ancak rakipler aynı özeni göstermezler. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilisine seslenerek dikene benzeyen rakip gibi kendisine el mi uzattığını sormaktadır. Gördüğü eziyetin, cefanın sebebini öğrenmek istemektedir:

el mi sundum dâmen-i pâküne yohsa hâr-ves
ey lebi gonca yüzi gülzâr n'etdü ben sana (Hayretî, G. 75/4)

Ey dudakları gonca, yüzü gül bahçesi olan sevgili ben sana ne yaptım? Yoksa diken gibi temiz eteğine el mi uzattım?

Aşağıdaki beyitte şair, sevgilisini temiz etek bir servi sanmaktadır ancak öyle olmadığını anlamıştır. şair sevgilisinin yakası onmadıklara gül gibi açıldığından şikâyet etmektedir. Vusûlî divanının neşrini yapan Hakan Taş “yakasız onmadık” ibaresi ile ilgili olarak pâk-dâmen ibaresinin tam tersi bir anlam ihtiva edebileceğini, belirtmiştir. Vusûlî sevgilinin yakasız onmadıklara yani iffetsiz kişilere gül gibi açılmasına şaşkındır:

Açılır gül gibi her bir yakasız onmaduklarla
Ben ol serv-i hırâmânı sanurdum pâk-dâmendür (Vusûlî, G. 53/3)

O salınan serviye benzer sevgiliyi temiz etek sanırdım ama gül gibi her bir yakası onmadığa açılmaktadır.

Bir diğer beyitte Bağdatlı Rûhî bî- pâk-dâmen bir sevgiliden ayrılmanın kendisine verdiği acıyı anlatmaktadır. Sevgili temiz etek olmasa bile ayrılık acısı âşığı çok üzmektedir. Ancak bu durumda gönlüne seslenen şair, ondan, gonca gibi sinesi kan ile dolsa bile ses çıkarmamasını ister zira gül gibi eteği temiz olmayan bir sevgiliden ayrılmaya tahammül göstermelidir:

Gonca-veş kan ile bagrun dolsa efgân eyleme
Oldun ey dil gül gibi bî-pak dâmeden cüdâ (Bağdatlı Rûhî, G. 29/4)

Ey gönlüm, bağrın gonca gibi kan ile dolsa da feryat, figan etme. (Ey gönlüm) sen gül gibi temiz etek olmayan bir sevgiliden ayrı düştün.

Şairin kendisi için

Klasik Türk şiirinde şair için talihleri, bahtları, kaderleri daima şikâyet konusu olmuştur. Bu hususlardaki şikâyetlerin müsebbibi olarak gördükleri feleğe de daima kafa tutmuşlardır. Kendilerine gün yüzü göstermeyen felek rakiplere karşı çok daha lütufkârdır. Manzumeye göre rakiplerin yerini zahit, câhil, iffetsiz kişiler de alabilmektedir. Aşağıdaki beyitte felek temiz eteğe asla iyi niyet, insanîyet göstermez iken ayıplı kişiler onun nazarı dikkatine denk gelmektedir:

Felek pâk-dâmene lutf u mürüvvet eylemez hergiz
Nazar-kerde-i çarh olmaga ma'yûb olmaga muhtâc (Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim, G. 28)

Felek temiz eteğe asla ihsan, iyilik vermez. (Buna rağmen) ayıplı kimseler de feleğin iyiliğine hiç muhtaç olmazlar.

Şairin kendisinden bahsettiği düşünülen aşağıdaki beyitte, kendisinin temiz gönüllü ve temiz etekli olduğu için övündüğü görülür. Ancak bu duruma halel getirecek bir şey vardır ki o da hırkasındaki şarap lekesidir:

Eydür Muhibbî pâk-dil ü pâk-dâmenem
Ya bu görinen hırkada dâg-ı şârâb ne (Muhibbî, G. 2958/6)

Muhibbî der ki temiz gönüllü ve temiz etekliyim. (Öyleyse) hırkada görülen bu şarap lekesi nedir?

Öğüt için

Şairlerin, pend-nâme türünde yazılan eserler başta olmak üzere gerek evlilikte eş seçimi ile ilgili bazen de eş ya da sevgilide aranması gereken hususlar ile ilgili bazı tavsiyeler verdikleri bilinmektedir. Bu başlık altında bulunan beyitler pâk-dâmen ifadesinin bir öğüt telkini içerisinde bulunduğu örneklerden seçilmiştir. Şair İffet, aşağıdaki beyitte, temiz etek bir sevgiliye gönül veren kişiyi, dünyevi her arzudan elini çekmiş olan kişilerin gözbebeği makamında olacağından dolayı müjdelemektedir:

Pâk-dâmen büte dil-dâde olan
Ayn-ı erbâb-ı riyâzet gibidir

(Bursalı İffet, G. 29/8)

Temiz etek sevgiliye âşık olan kimse riyâzet ehlinin gözü gibidir.

17. yüzyıl şairlerinden Beyânî “gerek” redifli gazelinde, ilk beyitten başlayarak maşukta olması gereken özellikleri sıralamıştır. Bunlardan birisi de temiz meşrepli, temiz etekli ve işinin de naz, niyaz olmasıdır:

Su gibi dilber akıtmaga dil-i âşıkları
Sâf-meşreb pâk-dâmen kârı istignâ gerek

(Beyânî, G. 425/4)

Âşıkların gönüllerini su gibi akıtmak için dilberin saf yaradılışı, temiz etekli ve istiğnayı iş edinmiş olması gerekir.

Aşağıdaki beyitte şair, sevgili de aradığı bazı özellikleri yaradılışına bağlamıştır. Bu özellikler sevgilinin güzel olması, işveli olması ve temiz etek olmasıdır:

Dilberi hüsni gibi pâk isterim meşreb bu yâ
Pâk-dâmen şûh-ı çâlâk isterim meşreb bu yâ
11/1)

(Osmân Nûrî Paşa, G.

Sevgiliyi, güzelliği gibi temiz isterim meşrebim bu ya. İşveli sevgili de temiz etek olsun isterim meşrebim bu ya.

Yakasın pâk-dâmen kurtarur âşüb-ı ukbâda
Kötek yir câme-i nâ-pâk-veş âlûde-i dünyâ

(Bosnalı Sabit, G. 13/4)

Öbür dünyada temiz etekliler yakasını kurtarır. Dünya gibi elbisesi temiz olmayanlar kötü yer.

Hayretî'nin “Arz-ı Temennâ ve Tazarru be-Mahbûb” başlıklı murabbasından alınan bentte, âşık, sevgiliye bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Servi gibi, can goncası olan sevgili nerede olursa olsun temiz etek olmalıdır; her gördüğü için açılmak ona yaraşmaz. Aksi durum söz konusu olduğunda âşığın düşmanları sevinecektir:

inen açılma sana düşmez eyâ gonce-i cân
pâk-dâmen yaraşur kanda ise serv-i revân
olur olmazla salınma gel e ey şûh-ı cihân
uyma düşmenlere bi'llâhi benüm begcegizüm (Hayretî, Mur. 48/5)

Ey can goncası sana çok açılmak yaraşmaz. Servi nerede olsa da temiz etekli olmalıdır. Ey dünya güzeli olur olmaz herkesle düşüp kalkma. Ey benim efendim düşmanlara uyma.

Azmîzâde Hâletî aşağıdaki beyitte servi gibi uzun boylu sevgilisi temiz etek olursa ondan gelecek pek çok cefaya katlanabileceğini, gözyaşları ırmak misali aksa da tahammül gösterebileceğini, bunun kendisi için çok büyük bir dert olmayacağını söyler. Sevgiliden en büyük beklentisi iffetli olmasıdır:

Kayırmaz cûy-veş ey Hâletî yaşum revân olsa
Tek olsun pâk-dâmen serv-veş ol kâmet-i bâlâ (Azmîzâde Hâletî,
G. 27/5)

Ey Hâletî, o servi gibi uzun boylu sevgili yeter ki temiz etek olsun da gözyaşım ırmaklar gibi aksa dert değildir.

Azmîzâde Hâletî, bir diğer beytinde, muhataplarına, âşıkları, kendilerine yakın dost edinmesi ve her zaman onlarla zaman geçirmesi gerektiğini öğütler. Bu dostlar da temiz etek olanlardan seçilmeli ve onlardan uzak kalmamaya çalışılmalıdır:

Eyle hem-zânû dem-â-dem kendüne âşıkları
Pâk-dâmenlerden olma döstüm dâmen-keşân (Azmîzâde Hâletî, G.
616/2)

Dostum, kendine her zaman diz dize olabileceğin âşıkları dost edin. Temiz etek olanlardan sen de eteğini çekme.

Başka bir beytinde de benzer şekilde temiz etek olmayan güzellere kaçınılması gerektiğini öğütlemektedir:

Özgedür tab'-ı segân-ı küy-ı gam kim dâimâ
Pâk-dâmen olmayan hûbândan eyler ictinâb (Azmîzâde Hâletî, G. 59/6)

Gam mahallesinin âşıklarının tabiatı daima başkadır ki temiz etek olmayan güzellere uzak dururlar.

Aşağıdaki beyit öğüt başlığı altında zikredilen örneklerin ana fikrini özetler mahiyettedir. Gül ü Bülbül mesnevisinden alınan parçada şair güzelin illa temiz etek olması gerektiğini vurgu yapmaktadır. Yûsuf gibi emsalsiz bir güzel bile iffetsiz olması hâlinde gözden düşecek, istenmeyecektir:

Güzel oldur ki ola pâk-dâmen
Gerekmez Yûsuf olsa çâk-dâmen (16. Yy. Gül ü Bülbül)

Güzel, temiz etek olursa güzeldir. Eteği yırtık olan, Yûsuf gibi güzel bile olsa gereksizdir.

Nisârî aşağıdaki beyitte sevgilinin levend karakterli, dik başlı ve temiz etekli olanının makbul olduğuna vurgu yapmaktadır. Delikanlılar, alçak yaradılışlı kişilerden olursa sevgililer tarafından tercih edilmeyecektir:

Pâk-dâmen serv-i ser-keş şeh-levend ister gönül
Her denî meşreb cûvân olursa cânân istemez (Nisârî, G. 93/3)

Gönül, temiz etek, dik başlı, seçkin bir levent istemektedir. Genç alçak yaradılışlı olursa sevgililer onu istemez.

Nisârî'ye ait aşağıdaki beyitlerin ilkinde pâk-dâmen ifadesinin zıddı olarak dâmen-âlud ifadesi kullanılmıştır. Böyle, yani eteği bulaşık olmayan sevgiliye, bin canı olsa dahi severek yoluna verebileceğinden bahseden şair, ikinci beyitte de meramını temiz etek bir sevgilinin âşığı olabilmek şeklinde açıklamaktadır:

Dâmen-âlud olmayan cânânenin bin cân ile
Kâbe-i küyında kurbânı fedâsıdır gönül (Nisârî, G. 157/3)

*Gönül, eteği bulaşık olmayan (iffetli) sevgilinin Kâbe'ye benzeyen mahallesinde
bin cân ile kurbanı olmaya razıdır.*

Pâk-dâmen dil-rübânın cân ile
Âşık-ı didârı olmakdır saded (Nisârî, G. 33/2)

Maksat, temiz etek bir sevgilinin candan aşığı olmaştır.

Leylâ vü Mecnûn mesnevisinde Kays'ın düştüğü hâllere üzülen babasının ona bazı nasihatleri yer almaktadır. Bunlardan birisi de aşağıdaki beyitte yer alan öğüttür. Maşukanın yolunda tüm dünya toprak bile olsa, insan eteğine toz konmayacak birine âşık olmalıdır:

Ger olsa yolında bu cihân hâk
Dâmânı ola gubârdan pâk (Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn,
s.136)

Bu cihan (onun) yolunda toprak olsa da (sen) eteği tozdan temiz olana bak.

Celilî'ye ait Hüsrev ü Şîrîn mesnevisinde Mehin Banu'nun Şîrîn'e bazı tavsiyelerde bulunduğu görülür. Bunlardan birisi iffetini koruması ile ilgilidir. Taze gül gibi temiz etek olunmalıdır, böylece bağı ve gül bahçesinin suyu gibi temiz olacaktır; devamındaki beyitte de hoş bir gül gibi temiz etekli olması sayesinde düşmanların eleştiri dikenine maruz kalmayacağı, söylenmiştir:

Gül-i ter bigi olsan pâk-dâmen
Olursın âb-ı rüy-ı bâg u gülşen (Celilî, Hüsrev ü Şîrîn,
1001)

Taze gül gibi temiz etek olursan bağı ve gül bahçesinin yüzsuğu gibi olursun.

Gül-i rengin bigi ol pâk-i dâmen
Ne gam hâr-ı zebân-ı tan-ı düşmen (Celilî, Hüsrev ü Şîrîn,
1013)

Güzel bir gül gibi olan sevgili temiz etek olursan düşmanın ayıplama dikenine uğramazsın.

Ahmedi ise İskender-nâmesi'nde iffetli olan insanların makamlarının yüceliğine değinmiştir. Temiz etek olanların menzilleri gökler olacaktır:

Pâk-dâmen ol ki her kim pâk ola
Rütbeti-y-le menzili eflâk ola (Ahmedi, İskender-nâme, 819)

Her kim temiz, temiz etek olursa onun makamı gökler gibi yüce olacaktır.

Öğüt başlığı altında bulunan beyitlerin tamamında sevgilinin temiz etek olmasını gerektiğine vurgu yapılmıştır. Aşağıdaki beyitte ise bu ifade mürşid-i kâmil için kullanılmıştır. Bir mürşide bağlanmanın elzem olduğunun vurgulandığı beytin hemen akabinde böyle temiz etek bir kâmile erişebilen kişinin başkaca bir şeye ihtiyacı olmayacağı, masivadan uzak kalacağı müjdelendir:

Dâmen-i pâkine bulan dest-res
Zât-ı Hudâ gayrini kılmaz heves (Riyazü's-Sâlikîn, 2217)

Temiz etek bir mürşidin eteğine yapışabilen kişiyi Allah başka şeylere heves ettirmez.

Kadına dair olumsuz görüş barındıran beyitlerden birisi de Hecrî divanında yer almaktadır. Şair, aşağıdaki beyitte temiz etek bir sevgili bulup onun eteğini bırakmamayı öğütlemektedir. Ancak bu sevgili kadınlar arasından seçilmemeli bilakis onlardan uzak durulmalı ve onların şehvetine kapılmamalıdır:

Bir pâk-dâmeni bul koma etegin elden
Boşa zen ü zenânı olma mürid-i şehvet (Hecrî, G. 11/3)

Bir temiz etek bul ve onun eteğini elden bırakma. Kadını, kadınları bırak şehvete tutulup kalma.

Hazîni'nin Manzum Şerh-i Hadîs-i Erbaîn tercümesindeki otuz dokuzuncu hadiste, müminlere, eserde zikredilen hadisler vasıtasıyla bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Şehadet etmek, beş vakit namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, hacca gitmek, on iki rekât namaz kılmak, vitir namazını terk etmemek, yetim malı yememek, faize bulaşmamak, şarap içmemek, yalan yere yemin etmemek, yalancı şahitlik yapmamak, hileye başvurmamak, gıybet etmemek gibi on dört öğüt beyitlerle aktarılır. On beşinci öğüt ise erkekler

içindir: Erkeklere, muhsine olan hanımlarına kötü davranmamaları gerektiği tembihlenir. Devamındaki beyitte müellif, muhsineyi, saliha ve temiz etek olarak izah eder:

Muhsine yanî nedür iy muteber

Sâliha vü pâk-dâmen olalar (Hazîni'nin Manzum Şerh-i Hadîs-i
Erbâin Tercümesi, 3618)

Ey muteber, muhsine yani temiz etek ve saliha olan kimselerdir.

Edîp Harâbî divanındaki beyit ise hemen herkese hitap eden öğütlerden birisidir. Kişi vicdan, iman ve temiz etek sahibi olmalıdır. Böyle olanları Hz. Allah hiçbir zaman yalnız, mahzun, boynu bükük bırakmayacaktır:

Pâk-dâmen sahib-i vicdan u îmân ol desin

Hazret-i Allah seni hiçbir vakt etmez melül (Edîp Harâbî, 142/8)

Temiz etek, vicdan ve iman sahibi olasin. (O hâlde) Hz. Allah seni hiçbir zaman melul etmez.

Pâk-dâmen'in tersi ifadeler

Klasik Türk şiirinde, yaygın olarak kullanılan pâk-dâmen ifadesinin zıttı olan ter-dâmen, âlûde-dâmen ya da dâmen-âlûde gibi tabirler de oldukça rağbet görmüştür. Çalışmanın konusu dışında olmasından ve müstakil bir çalışma gerektirecek kadar çokça örneği olmasından dolayı birkaç örnek vermekle yetinilecektir. Ter-dâmen ya da âlûde-dâmen için seçilen örnek beyitlerin bazılarının da pâk-dâmen ile aynı bağlamlarda kullanıldığı görülmüştür. Yani pâk-dâmen ifadesinin yer aldığı manzumelerde nasıl temiz etek olmak ya da temiz etek bir sevgili bulmak öğütleniyorsa; zıttı ifadelerinin bulunduğu manzumelerde de böyle kimselerden olmamak gerektiği ya da böyle sevgililerden uzak durmak gerektiği vurgulanmıştır. Aşağıdaki beyitte şair ıslak eteklilerin peşine düşmeyeceğini ama aksi davranışları olan sevgilinin de kulu olacağını söylemiştir:

Düsmezin ardına ter-dâmen olan her hûbun

Kuluyum cünbisi merdâne olan mahbûbun (Ahmed-i Yârî, Matla 69)

Eteği ıslak olan her güzelin peşine düşmem; işi erkekçe yapan sevgilinin de kuluyum.

Hamdullah Hamdî, Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinde ahlaksız kadına erkeğin sabır göstermesi hâlinde erkeğin de gama, kedere uğrayacağını söyler:

Zen-i ter-dâmene çü sabr ide merd
İrişür gayreti cemâline gerd (Hamdî, Yûsuf u Züleyhâ, 4628)

Erkek ıslak etek kadını sabır gösterirse (erkeğin), yüzüne keder, hüznün ulaşır.

Fuzûlî teşbih yoluyla ıslak etekli bir deniz mazmunu ortaya koymuştur. Felek eteğini incilerle bile doldursa tok gözlü olmalı; ıslak etekli deniz gibi davranmamalıdır:

Dâmenin doldursa gerdün dürr ile dök ebr tek
Dürr için telh etme kâmın bahr-i ter-dâmen kimi (Fuzûlî Dîvânı, s.271)

Felek, eteğini incilerle doldursa da sen bulut gibi onları dök. Islak etek deniz gibi inci için sevincini acıya çevirme.

Diğer bir beyitte de bu ifadenin âşığı tanımlamak için kullanıldığı görülür. Âşık, sevgilinin mahallesine uğrar ki burayı aşkın sarayı olarak tarif etmektedir. Buralardan geçerken mutluluk sarhoşu olmuş ve eteği bulaşmıştır:

Dâmen-âlûde gezerken n'ola kûyun dil-i zâr
Işk kâşânesinü mest-i tarabnâki geçer (Gelibolulu Mustafa Âlî, G.260/4)

Zavallı gönül mahallenin eteği kirlenmiş şekilde gezerken mutluluk sarhoşu olduğundan aşk köşkünü (farketmeden) geçer.

Şairin, aşağıdaki beyitte yer alan meclis-i itlâk ifadesi ile bezm-i elesti kastettiği düşünülmektedir. Henüz yalnızca ruhların yaratıldığı o zamandan beri gönlünün vahdet şarabı içen bulaşık etekli bir âşık olma arzusunda olduğunu belirtmektedir:

Meclis-i itlâkda vahdet şarâbın nûş idüp
Âşık-ı âlûde-dâmân olmag ister gönlümüz (Gelibolulu Mustafa Âlî, G.537/6)

Gönlümüz, söz meclisinde birlik şarabını içerek bulaşık etek bir âşık olmak istemektedir.

SONUÇ

Yukarıda pâk-dâmen ifadesinin genellikle kimleri için kullanıldığına ve bu kullanımların yer aldığı örnek manzumelere yer verilmiştir. Taramalar esnasında karşılaşılan ve yukarıdaki örnekleri dışında kalan bir örneğe Gelibolulu Âlî divanında rastlanmıştır. Şair, “Der-men‘-i İsti‘âre-i Kitâb Güfte” başlığındaki kıtasında kitabı âdeta bir mahbup gibi kabul etmiş ve onu kimselere veremeyeceğinden bahsetmiştir. Kitabını elleyip örselemelerinden ve kirletmelerinden korktuğundan söz etmiştir:

Lekelerler lekeler korkum odur

Dâmen-i pâkini kir eyleyeler

(Gelibolulu Ali, Kıta 16/4)

Korkum odur ki seni lekelerler ve temiz eteğini kirletirler.

Bu gibi birkaç istisna dışında pâk-dâmen ifadesinin genellikle belli başlı kimseler için kullanıldığı görülmüş ve bu kullanımlara göre sınıflandırmalara gidilmiş, ilgili başlıklar altında örneklerine yer verilmiştir. İlk başlıkta pâk-dâmen ifadesinin din büyükleri için kullanımına yer verilmiştir. Bu başlık altında bulunan beyitlerde Hz. Peygamberin, Hz. Ebu Bekir’in, İmam-ı Rabbânî’nin, Ahî Evrân’ın, ehl-i beytin, şeyhülislamın, mürşidin ya da müridin pâk-dâmen olarak tanıtıldığı görülmüştür.

İkinci başlık ise devlet adamları için ifadenin kullanıldığı beyitlere ayrılmıştır. Bu başlıkta Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve Beylerbeyi Ayaz Paşa için pâk-dâmen ifadesinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Üçüncü başlıkta ise Hz. Yûsuf’un pâk-dâmen olarak zikredildiği örnekler bulunmaktadır. Klasik Türk şiirinde güzelliğin ve iffetin timsali olan peygamber, Züleyhâ’nın büyük aşkına ve ısrarla vuslat talebine karşı iffetini korumuştur. Bu bakımdan Yûsuf peygamberin bu ifade ile anıldığı pek çok manzumeye rastlanması olağandır.

Yûsuf ile Züleyhâ hikâyesinde Züleyhâ âşık olan ve sevgiliye talip olan taraftır. Yûsuf’a şiddetli aşk ve arzu duyduğu esnada Mısır azizi ile evli olması, Züleyhâ’nın Mısırlı kadınlar tarafından kınanmasına sebep olur. Buna rağmen bazı mesnevilerde iffetli olduğunu anlatmak için bu ifadenin Züleyhâ için; Leylâ ve Mecnûn mesnevisinde hem Leylâ hem de onun kız arkadaşları için; Husrev ü Şîrîn mesnevisinde de Şîrîn’i anlatmak için şairler tarafından tercih edildiği görülür.

Ayrıca ifadenin sevgililer için ve kadınlar için kullanımına ayrı başlıklar açılmıştır. Kadınlar için bu ifadenin yer aldığı manzume örnekleri oldukça sınırlıdır ancak kadın ifadesi bu manzumelerde belirgin şekilde yer aldığı için sevgililerden hariç olarak değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Sevgili için açılan başlıkta bulunan beyitlerde, bir örnek hariç cinsiyet tespiti yapılamamaktadır. Klasik Türk şiirinde pāk-dâmen ifadesinin en çok sevgilileri tanımlamak için kullanıldığı görülmüştür. Genellikle şairler temiz etek sevgili bulabildikleri için iftihar etmişlerdir. Ancak sevgili ne kadar iffetli olsa da yakınında bulunan rakip için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Bu yüzden âşıkların hep tedirgin oldukları, hatta sevgililerini de rakibe karşı temkinli olması için ikaz ettikleri görülür. Birkaç örnekte ise şairler bir yanılığında bulduklarından dolayı hayıflanmışlardır. Sevgililerini temiz etek sanan fakat öyle olmadığını anlayan âşıkların hayal kırıklığı yaşadıkları anlatımlar da bu başlık altında bulunmaktadır.

Örneğine çok az rastlanmakla birlikte bu ifadeyi, şairlerin, kendilerini tanımlamak için de kullandıkları da görülmüştür. Klasik Türk şiirindeki diğer pek çok şikâyet konusunda olduğu gibi şair, pāk-dâmen olmasına rağmen layık olduğu muameleyi görememekten dolayı hayıflanmaktadır.

Pāk-dâmen ifadesinin en çok öğüt muhtevalı manzumelerde kullanıldığı tespit edilmiştir. Şairler, okuyucularına temiz etek bir mahbup bulmaları ile ilgili bazı telkinlerde bulunmuşlardır. Sevgili temiz etek olanlar arasından seçilmeli ve böylesi bulunduğu eteğine sınıksız sarılıp bırakılmamalıdır. Böyle temiz etek mahbubu olan şanslıdır; olmayan da böyle birini bulmak için çaba harcamalıdır.

İffetli, temiz, namuslu olanları anlatmak için en sık başvurulan ifade pāk-dâmen olmakla birlikte pākîze-dâmen, dâmen-i ismet nadiren de olsa aşağıdaki gibi dâmen-i nâmûs gibi terkiplerin de tercih edildiği de müşahede edilmiştir:

Dâmen-i nâmûsum evvel pâreler kûyun iti
Sonradan basdurmak ister suçunu gavgâ ile (Üsküplü İshâk, G 275/6)

Hayretî'nin "nedendür" redifli kasidesinde bahsettiği gibi insanların kimisi iffetli ve takva sahibi iken kimisi de rezil ve namussuzdur:

Kimisi pârsâ vü pāk-dâmen
Kimi âlûde vü rûsvâ nedendür (Hayretî, K. 17/14)

Temiz etek manasına gelen bu ifade Klasik Türk şiirinde genellikle çalışmada belirtilen tipleri betimlemek için kullanılmıştır. Bunun dışında Gelibolulu Ali divanda kitap için; Edirneli Şâhidî'nin Leylâ vü Mecnûn mesnevisinde Zeyd için; Kara Fazlî divanında rindler için; Edip Ahmed Harâbî divanında Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın kızları Zeynep için; Fehîm-i Kâdim divanında ise Yûsuf'u öldürmekle itham edilen kurdun masumiyetini anlatmak için kullanıldığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

AK, Coşkun (2001). *Bağdatlı Rûhî Divânı Karşılaştırmalı Metin*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.

AK, Coşkun (2006). *Muhibbi Divanı*, Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları.

AKDOĞAN, Yaşar (2017). *Ahmedî İskender-nâme*, e-kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10667,ahmediskendernameyasarakdoganpdf.pdf?0>

AKSOYAK, İsmail Hakkı (2018). *Gelibolulu Mustafa Âli Divânı*, e-kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 13.10.2022]

AKSOYAK, İ. Hakkı, Arslan Mehmet (2018). *Gelibolulu Mustafa Âli Riyâzü's-Sâlikîn*, e-kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57125,gelibolulu-mustafa-ali---riyazu39s-salikinpdf.pdf?0>

AKKUŞ, Metin (1993). *Nefî Divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

ARSLAN, Mehmet (2018). *Bursalı İffet Divânı*, e-kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59882,bursali-iffet-divanipdf.pdf?0> [Erişim tarihi: 31.12.2022]

AVCI, İsmail (2007). *Hazîni'nin Manzum Şerh-i Hadîs-i Erbaîn Tercümesi*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.

AYDEMİR, Yaşar (2018). *Ramazân Behiştî Divânı*, e-kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56445,ramazan-behisti-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 25.01.2023]

Belal Saber Mohamed Abd El Maksoud (2004). *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinin Arap, Fars ve Türk Edebiyatı'nda Ele Alınış Biçimi ve Lârendelî Hamdî'nin Eseri*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

- BAŞPINAR, Fatih (2008). *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divanı İnceleme-Tenkitle Metin*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- ÇAĞLAYAN, Nagihan (2007). *Nîsârî Dîvânı (Metin-İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- ÇETİNKAYA, Ülkü (2008). "Divan Edebiyatında Kadına Genel Bakış", *Turkish Studies*, Cilt 3, Sayı 4, 279- 334.
- ÇINAR, Emine (2010). *Kütahyalı Rahîmî Dîvân'ındaki Kasidelerin Şerhi*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- ÇÖM, Erol (2007). *16. Yüzyıl Ahlakî Mesnevîleri ve Şemseddîn-i Sivâsî'nin İbret-nümâ Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- DEMİRCİ, İlker (2012). *Tuhfe-i Vehbî Manzum Sözlük (Transkripsiyonlu Metin, İnceleme, Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi.
- DEMİREL, H. Gamze (2005). *18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Dîvânı (İnceleme-Tenkitleli Metin-Tahlil)*, Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- DOĞAN, Muhammed Nur (2017). *Fuzûlî Leylâ ve Mecnûn*, e-kitap.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10680,metinpdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 22.01.2023]
- GÜFTA, Hüseyin (1995). *Sâlim (Mirzâ-zâde) Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- GÜMÜŞOĞLU, Dursun (2008). *Ahmed Edîp Harâbî Dîvânı Yaşamı ve Tüm Şiirleri*, İstanbul: Can Yayınları.
- GÜNDÜZ, Emrah (2018). *Abdünnâfi İffet Efendi ve Divanı (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- GÜRGENDELİ, Müberra (2017) *Şeyh-i San'ân Mesnevisi*, e-kitap.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56210,mostarli-ziya39i-seyh-i-sanan-mesnevisipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 30.01.2023]
- Hayret Mehmed Efendi (2015). *Tuhfe-i Se-Zebân Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Lügat (İnceleme-Tenkitleli Metin-Tıpkıbasım-Sözlük)*, haz. Yrd. Doç. Dr. Mesut Bayram Düzenli, İstanbul: Erguvan Yayınevi.
- KADIOĞLU, İdris (2017). *Diyarbakırlı Ahmedî Yûsuf u Züleyhâ*, e-kitap.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56157,yusuf-u-zuleyhapdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 22.01.2023]

KARACAN, Turgut (1991). *Bosnalı Alaeddin Sâbit Divanı*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

KARAKÖSE, Saadet (2019). “Fuzûlî-Emrî: “Dâmen” Ölçeğiyle İki Sahanın Panoraması İki Şairin Sosyal Konumu ve Üslubu”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, s. 67-102.

KARAVELİOĞLU, Murat A. (2014). *Şem‘î Divânı*, e-kitap: http://ekitap.yek.gov.tr/urun/sem%E2%80%98i-divani_562.aspx. [Erişim tarihi: 31.12.2022].

KARAYAZI, Nurgül. (2012). *17. Yüzyıl Şâiri Ahmed-i Yârî ve Dîvân’ı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

KARTAL, Ahmet (2009). “Kerâmât-ı Ahi Evran Mesnevîsi Üzerine Notlar”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, s. 223-242.

KAYA, Bayram Ali (2017). *Azmizâde Hâletî Dîvânı*, e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0> [Erişim tarihi: 22.12.2022]

KAYA YİĞİT, Bilge (2015). *18. Yüzyıl Divan Şairi Bolulu Hanîf ve Divanı*, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

KAZAN NAS, Şevkiye (2019). *Celîlî Husrev ü Şîrîn*, e-kitap.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64195,celili---husrev-u-sirinpdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 26. 01.2023]

KEKLİK, Murat (2014). *Üsküplü İshak Çelebi Divan (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*, Doktora Tezi, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi.

KILINÇ, Abdülhakim (2021). *Fuzûlî Dîvânı*, e-kitap. <http://ekitap.yek.gov.tr/Uploads/ProductsFiles/3933f629-f0d1-48a0-b2eb-06debe62bd72.pdf> [Erişim Tarihi: 26. 01.2023]

KOCABEY, Sedat (2014). *Diyarbakırlı Osmân Nûrî Paşa Dîvânı*, Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.

MUSLUOĞLU, Ferhat (2022). *Hayretî Divânı (Tenkitli Metin-Dil İçi Çeviri)*, Çanakkale: Paradigma Akademi.

ONUR, Esra (2007). “Nâbî Divanında Kıyafet ve Kumaş Adları, Atatürk Kültür”, *Dil ve Tarih Yüksek Kurumu 38. İcanas Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi*, Cilt 2, s. 945-969.

ÖZTOPRAK, Nihat (2010). “Divan Şiirinde Giyim Kuşak Üzerine Bir Deneme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, s. 103-154.

PALA, İskender (2016). *Ansiklopedik Divan Şiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.

SAGOL, Gülden (2012). “Etek’ten Eksik Etek’e”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı: 31, s. 257-280.

Şemseddin Sâmî (1989). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Enderun Kitapevi.

TARLAN, Ali Nihat (1963). *Necatî Beg Divanı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

TAŞ, Hakan (2010). *Vusûlî Divân (İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*, e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10660,vusuli-divanipdf.pdf?0> [Erişim tarihi: 27.12.2022]

ÜSTÜN, Mehmet Cihat (2014). *Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Zelîhâ Mesnevisi*, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

YELTEN, Muhammet (2017). *Nevî-zâde Atâyî Sohbetü'l-Ebkâr*, e-kitap.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55751,sohbetul-ebkarpdf.pdf?0>

YENİKALE, Ahmet. (2017). *Sünbül-zâde Vehbî Divânı*. e-Kitap.

<https://archive.org/stream/DivanESunbul>

ZadeVehbiTurki/10651%2Csunbul-zade-vehbipdf_djvu.txt [Erişim Tarini: 03.01.2023]

YALAP, Hakan (2017). *Dîvân-ı Refdî*, Ankara: Bizim Büro Matbaacılık.

YILDIZ, Alim (2011). *Şeyh Hâlid Dîvânı*, Sivas: Asitan Yayıncılık.

YILDIZ, Ayşe (2017). *Çâkerî Yûsuf u Züleyhâ*, e-kitap.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56158,cakeri-yusuf-u-zuleyhpdf.pdf?0>

[Erişim Tarini: 03.01.2023]

YILMAZ, Müslüm (2010). *Sehî Bey Divânı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi: İstanbul Üniversitesi.

ZÜLFE, Ömer (2017). *Hecrî Kara Çelebî Muhyî'd-dîn Mehmed Divânı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,